

Kanunnik Daniel Clement, theoloog, pastoor van de Mariakerk in Champton, keek vanuit zijn kansel neer op zijn parochianen. Zijn tekst kwam uit Numeri, het verhaal van de Israëlieten die zich tegen Mozes keren omdat hij hen niet naar het Beloofde Land leidt, maar de wildernis in. Een verhaal dat niet alleen bij hemzelf weerklank vond, maar, daar was hij van overtuigd, ook bij al zijn achtenvijftig voorgangers, want kuddes hebben altijd al de neiging gehad in verzet te komen. Mozes voorkomt een opstand door met zijn staf tegen een rots te slaan, waarna er op miraculeuze wijze water uit golft, zodat zijn dorstige, ongedurige volgelingen kunnen drinken; een vindingrijke tactiek die Daniel ook goed uitkwam.

‘Net als Mozes en de zeervoetigen Israëls,’ preekte hij, ‘moeten ook wij leren in hoop te leven, naar de toekomst te kijken en in onze huidige omstandigheden de middelen zoeken om uitdagingen het hoofd te bieden. Zoals Mozes tweemaal met zijn staf tegen de rots van Meriba sloeg en zie, er stroomde kristalhelder water uit, zo moeten ook wij nieuw water laten stromen, of liever gezegd spoelen: beste mensen, we moeten een wc installeren.’

Het korte, maar beladen woord liet een huivering door de gemeente trekken, alsof iemand echt iets onzegbaars in hun midden had doorgespoeld.

De Mariakerk, een parel van late gotiek, een toonbeeld van architectonische verdienste en arcadische schoonheid, had het vier eeuwen zonder wc gesteld. Door de eeuwen heen hadden ontelbare inwoners van Champton zonder ongelukjes diensten doorstaan van veel langere duur en hogere frequentie dan tegenwoordig; en de geestelijken, zelfs zij die het tot op zeer hoge, maar minder con-

tinente leeftijd volhielden, redden zich ook. Daniel vermoedde dat hij niet de eerste pastoor was die de (vanaf het pad niet zichtbare) nis tussen een steunbeer en de noordelijke muur had ontdekt waar je ongezien een plas kon plegen in afwachting van een bruid die er al had moeten zijn.

Bij de communie was de schrik gezakt, en Daniel wachtte midden op de altaartreden, met de gewijde hostie in de hand, op de gelovigen op weg naar de communiebank. Ze deden er altijd langer over dan nodig was. De Mariakerk vulde zich, zoals zoveel kerken, vanaf de achterste banken. De voorste werden vrijgehouden voor de zwakken, zodat ze de dienst beter konden zien en horen (wanneer het gesnerp van overstuurde hoortoestellen eenmaal was weggestorven).

‘Nadert met geloof,’ declameerde Daniel, waarbij hij een lichte wreevel niet kon onderdrukken, ‘ontvang het lichaam van onze Heer Jezus Christus dat hij voor u heeft geschonken, en zijn bloed dat hij voor u heeft vergoten.’

Degenen die naar het eeuwige leven hunkerden zouden zo’n royaal aanbod met beide handen aangrijpen, zou je denken. De koorleden lieten zich graag voeden voor de snelle terugkeer naar hun plek voor de slotzang, maar aan de andere kant van het altaar kwam niemand in beweging tot lord De Floures – beschermheer, grondbezitter, werkgever, regelmatige spijbelaar, maar vandaag op Daniels verzoek aanwezig – het voortouw nam. Hij wurmde zich uit de familiebank voorin, die geblazoeneerd was met de bloemenkrans van de De Floures, en ging de anderen onvast voor door de koorboog in zijn zondagse tweed (eerbiedwaardig zou een barmhartig woord zijn om de kleren te beschrijven, dacht Daniel, die zich afvroeg of ze de vader van De Floures ook al strak hadden omsloten). Het was meer aan de consumpties van de avond tevoren dan aan Bernards zevenenvijftig jaar te wijten dat hij traag was en zich verstapte toen hij langs de familietomben in de kapel links van hem kwam, waar de gisanten van zijn voorouders zijn eigen komst afwachtten.

Hij werd gevolgd door Margaret Porteous, die de andere bezetter van de bank van de Des Floures inhaalde: Anthony Bowness, een neef van Bernard die recent was benoemd tot archivaris van Champton en eruitzag als Philip Larkin na een uitgesproken de-

primerende dag in de bibliotheek. Ze schoot langs hem heen bij de koortreden, ook in het tweed, al waren haar kleren niet zo stokoud als die van Bernard en Anthony, en met een Liberty-sjaaltje om haar schouders. Margaret maakte geen deel uit van de familie, en evenmin van het dorp; ze bekleedde een soort tussenpositie, als coördinator van de vrijwilligers die bezoekers rondleidden in Champton House met al zijn schatten tijdens de dagen dat de lord het openstelde voor publiek, een regeling die was overeengekomen met de Belastingdienst ter verlichting van de erfbelasting (geen wonder dat hij somber lijkt, dacht Daniel, met zijn graf aan de ene kant en de erfbelasting aan de andere). Mevrouw Porteous, lichtvoetig op mocassins, haalde Bernard bij de communiebank in, zodat ze zij aan zij aankwamen en samen knielden. Een traag kronkelende sliert gelovigen volgde, verspreidde zich en knielde, zodat de bank van links naar rechts gevuld raakte, als tekst op een bladzij – een tekst die het verhaal vertelde van Champton, de hiërarchie van het dorp, de lichte en duistere kanten, wie in was en wie uit, wie het had getroffen en wie niet, wie vroom en wie een werk in wording.

Daar was Norman Staveley, gemeenteraadslid, in een ribbroek met een blazer erop, voor wie de achting van de buitenwereld belangrijk was. Hij beende iets te gretig naar de communiebank. Na hem kwam Katrina Gauchet, het hoofd van de basisschool, vergezeld door haar twee zoontjes, maar niet door haar echtgenoot, Hervé, die atheïst was en thuis aan de brunch zat (een bloody mary, die hij inschonk zodra hij door de sacristieklok werd gewaarschuwd dat zijn vrouw over een kwartier thuis zou komen). De tweelingzussen Sharman, Dora en Kath, piepkleine oude vrijsters in stijve zondagse kledij, persten zich naast de ongedurige jongens Gauchet.

Daniel ging de rij af om de Vleesgeworden Here uit te delen.

‘Het lichaam van Christus...’

‘Amen.’

‘Het lichaam van Christus...’

‘Amen.’

‘Het lichaam van Christus...’

‘Dank u...’ zei Norman beleefd, alsof hem een hors d’oeuvre was aangereikt.

De organist, Jane Thwaite, getrouwd met Ned, die altijd kwam, maar nooit ter communie ging, zette de eerste maten van de communielofzang in, ‘Gij bezoekt het land’, een van Daniels favorieten, de achttiende-eeuwse Kerk van Engeland op zijn zwierigst.

‘Gij kro-ho-hoont het jaar, het jaar van uw genade...’

En het jaar voelde inderdaad genadig aan: stofjes dansten in het licht van de lentezon dat door het daklicht stroomde en de rij voor de communie strekte zich uit door het hele schip. De mensen kwamen, knielden, ontvingen en vertrokken, de meeste terug naar hun bank, maar er liepen er ook een paar naar buiten, om een ontmoeting met hun burens – of de pastoor – bij de deur te vermijden.

Toen het laatste lied was weggestorven en het koorgebed was gezegd, liep Daniel naar buiten om zijn plek in het portaal in te nemen. Hij keek uit over het kerkhof met de zerken, waarvan de meeste opschriften onleesbaar waren geworden, die in orde-lijke rijen waren gezet zodat de koster het gras makkelijker kon maaien, en over de verzonken muur naar het park, dat in het laatste decennium van de achttiende eeuw modieus wanordelijk was gemaakt door Humphry Repton, die het meer had laten uitgraven en er folly’s voor een De Floures had laten bouwen die pasten in de romantische tijdgeest.

Zijn opvolger, de huidige lord De Floures, kwam zoals altijd als eerste naar buiten. ‘Een wc, Dan? Ze keken alsof je had gevloekt.’

‘Ja, vreemd, hè? Waarom krompen ze zo in elkaar, denk je?’

‘Pies en poep. Daar willen ze niet aan denken in de kerk. Ik ben bang dat het een strijd gaat worden. Kom je vanmiddag langs? Theetijd? Breng vooral je moeder mee.’

‘Graag.’

Margaret Porteous, trouwe volger van de meester, kwam als tweede naar buiten. ‘Meneer pastoor,’ zei ze terwijl ze hem een blik toewierp, ‘wat een mooie dienst!’ en weg holde ze, achter Bernard aan.

Ze werden gevolgd door de imposante Stella Harper en haar aangeefster Anne Dollinger van de bloemenafdeling. Zoals velen van hun soort waren ze zo bloemig geworden dat er bijna geen ruimte meer was voor iets anders, en ze droegen verwante, maar niet helemaal identieke zondagse bloemetjesjurken, tegen inkoop-prijs aangeschaft in de winkel van mevrouw Harper, die bij wijze

van onderscheidingsteken een verlepte zijden bloemcorsage op de revers van haar jasje had gespeld. Moeder Natuur had geen van beide dames begunstigd met lentefrisheid, helaas; mevrouw Harper, die dun, pezig en distelig was, was ooit door Daniels moeder beschreven als een ‘verbitterde kardoer’, terwijl mevrouw Dollinger lijvig, vierkant en enigszins uitgelubberd was (‘een slagershond in een jurk’). Ze waren loyale deelnemers aan het dorpsleven en kwamen plichtsgetrouw naar de kerk, maar ze werden niet verteerd door belangstelling voor de geloofsbelijdenis van Nicea of de liturgische correctheid van het seizoen dat de kerk afkondigde; voor hen draaide het in feite allemaal alleen maar om de bloemen. Er waren spanningen geweest tijdens de grote vasten, zoals elk jaar, doordat mevrouw Dollinger de geenbloemenregel voor deze bijzonder sobere periode wilde ondermijnen. Naar haar mening was ‘een wat somberder soort hyacint’ geen overtreding, en Daniel had zich genoodzaakt gezien haar met klem tegen te spreken. Soms dacht hij dat ze de kerk zo langzamerhand vooral als een soort reusachtige bloempot zagen, met de doopvont als handige vaas, het altaar als een reusachtige kraam voor het tentoonstellen van bloemstukken en de dorpskinderen als wandelende sokkels voor de 1 meiviering, die met bloesems omwonden hoepels en het boeket voor de kroning van de meikoningin konden dragen. De kinderen Gauchet renden rondjes over het kerkhof alsof ze in training waren voor de kroningsoptocht, voortgestuwd door de energie die was opgepot tijdens het opgelegde stilzitten gedurende de dienst. Stella Harper trok haar neus op.

‘Goedemorgen, meneer pastoor,’ zei ze met een plotselinge vormelijkheid. ‘Die... verbeteringen. Hebt u een idee wanneer?’

‘Nog niet, Stella. Op het moment is het nog maar een voorstel dat het kerkbestuur in overweging kan nemen. Wat vind jij ervan?’

‘Volkomen overbodig. En de aanleg van het leidingwerk zou heel lastig zijn.’

‘Ik denk dat niet iedereen er zo over denkt. Veel kerken hebben tegenwoordig wc’s en het leidingwerk lijkt geen problemen op te leveren. Jullie hebben tenslotte ook een kraan en een wasbak voor de bloemen.’

‘Ja, maar dat is iets totaál anders. De geluiden, Daniel, de geluiden. Niemand wil doorspoelgeluiden horen tijdens de dienst.’

‘Niemand,’ beaamde mevrouw Dollinger met klem.

‘Ik heb in mijn vorige parochie geen klachten gekregen toen we daar een wc installeerden. Integendeel, zelfs. De mensen waren er blij mee,’ zei Daniel.

‘Dáár is niet híer,’ zei mevrouw Harper.

‘Moeten we dan maar volgen, als lemmingen?’ vroeg mevrouw Dollinger.

‘En waar moet hij komen? In de sacristie misschien, of in de klokkentoren?’

‘Er is genoeg ruimte achterin, Stella. We hebben veel meer zitplaatsen dan nodig. Stel je voor wat we met die ruimte zouden kunnen doen...’

‘Ik wist het wel!’ zei Stella. ‘Waarom hebben jullie pastoors altijd zo’n hekel aan kerkbanken? Ik ben er nog nooit een tegengekomen die er geen lucifers van wilde maken.’

‘Die banken zijn ons érfgoed,’ vulde mevrouw Dollinger aan.

‘Ze zijn voor het grootste deel victoriaans, dus wel heel recent erfgoed. De mensen hebben het eeuwen zonder gesteld.’

‘Waar zaten ze dan?’

‘Ze zaten niet. De meeste mensen niet, in elk geval. Ze stonden gewoon, zo goed en zo kwaad als het ging. Alleen ouden van dagen en zwakken mochten op banken tegen de muren zitten,’ vertelde Daniel.

‘Dus je wilt onze mooie kerkbanken weghalen en ons dwingen de avonddienst staand bij te wonen?’

‘Nee, het zouden maar een paar rijen banken achterin zijn. Maar zoals ik al zei moet het allemaal nog besproken worden,’ zei Daniel, en hij wapperde op een naar zijn idee sussende manier met zijn handen. ‘Blijven jullie niet voor de koffie?’

Anthony Bowness, die vandaag koffiedienst had, samen met de dames Sharman, schonk dampend water uit een grote ketel in piepschuimen bekers die een zekere klasse kregen door hun elegante plastic houders.

Het was niet genoeg om mevrouw Harper tot bedaren te brengen. ‘Meer discussies? Tot jij je zin krijgt? Je besluit staat al vast, neem ik aan. Waarom luistert er nóóit iemand naar ons?’

‘Ik luister wel naar je, Stella. Ik luister naar iedereen. Het is een voorstel. Als de mensen het niet willen, doen we het niet.’

‘Dat zeg je nu! Maar je kunt niet in het wilde weg kerkbanken afdanken. Het zijn historische artefacten. Wat zou Monumentenzorg zeggen, denk je?’

‘Victoriaans,’ zei Ned Thwaite, voormalig hoofd van de dorpschool, die Stella vanuit het portaal had gezien en had besloten tussenbeide te komen, ‘niets bijzonders dus, Stella.’

‘Dank je, Ned,’ zei ze zonder zijn kant op te kijken, ‘maar ik ben in gesprek met de pastoor.’

Ned, die afkomstig was uit Yorkshire en heel bot kon zijn als hij wilde, zei: ‘Ik zit in het kerkbestuur, Stella, en dit is een zaak voor het kerkbestuur. Als je een probleem hebt, val de pastoor dan niet langer lastig en stap ermee naar het kerkbestuur.’

Ned stak zijn kin naar voren en rammelde met zijn sleutels, die aan een clip aan zijn riem hingen, een accessoire dat zo behangen was met buidels, clips, pennenmessen en de heuptas die zijn dochter bij wijze van grap in San Francisco voor hem had gekocht dat Daniel zich afvroeg hoe het mogelijk was dat de riem zijn broek met veel zakken ophield in plaats van hem naar beneden te trekken.

Het was genoeg. ‘O, dat zal ik zeker doen,’ zei Stella. ‘Denk erom, meneer pastoor, dat morgenavond de vergadering van het bloemengilde is. Er staat een punt op de agenda dat u tot nadenken zou kunnen stemmen.’ Ze snoof nog net niet, maar haar afscheidsblik zei Daniel dat hij minder krediet bij haar had dan hij dacht. Hij voelde een sprankje bezorgdheid.

‘Ik had het toch gezegd,’ zei Ned.

‘Wat?’

‘Ik had toch gezegd dat het gedoe zou geven. Het is een verandering.’

Of Daniel nu een week of een kwartier was weggeweest, zodra hij de sleutel in het slot omdraaide, klonk er een rumoerig, onwel-luidend duet van geblaf op van zijn teckels, Cosmo en Hilda. Het ambt van pastoor leent zich goed voor het houden van honden. Pastoors werken vanuit huis; plattelandspastors hebben een tuin, zelfs in magere jaren; kerken met geestelijken als kanunnik Clement als pastoor zijn hondvriendelijk, en die omarming van Gods schepselen bleek uit een waterbak bij het portaal aan de zuidkant. De honden dienden ook duisterder doelen: hun verwoede geblaf bij de nadering van bezoekers maakte een soms nuttige triage mogelijk, onmisbaar als je in een huis woont met een deur die officieel voor iedereen is geopend, maar dat niet is en nooit kan zijn. Daniel had dan ook besloten geen poging te ondernemen om het de honden af te leren. Buiten, bij het uitlaten, konden de honden uitnodigend zijn, maar ook een belemmering vormen, en Daniel probeerde beide mogelijkheden verstandig te benutten. Wat hij echter het fijnste vond van honden was dat menselijke motieven en listen uit eigenbelang en egoïsme ze vreemd waren; hun genegeheid werd niet slechts door vertrouwdheid en wederzijdsheid. Daarom omringt de koningin zich met corgi's, dacht hij soms: liefde zonder eerbied.

Hij floot het wijsje dat hij was gaan gebruiken om zijn moeder duidelijk te maken dat hij het was. Haar verhuizing naar de pastorie had een herziening van de huisregels nodig gemaakt, maar die waren, net als de raadselachtige som van wetten en principes van de Britse grondwet, vaak duidelijker wanneer je ze schond dan wanneer je je eraan hield. Desgevraagd zou ze hebben gezegd dat

ze een hekel had aan fluiten en het vulgair vond, maar in de loop van haar leven had ze op de een of andere manier leren fluiten als een bouwvakker, en ze antwoordde met een schelle variatie op zijn thema. ‘Ik ben hier,’ zei haar gefluit, ‘ik ben er ook.’

En óf Audrey Clement er was. Haar persoonlijkheid, die in haar levensbloei krachtig was geweest, was met de jaren niet minder krachtig geworden, maar eerder omgekeerd evenredig toegenomen met het afnemen van haar lichamelijke kracht. Ze deed hem soms denken aan paus Pius IX, die het verlies van de soevereine heerschappij over de pauselijke staten had gecompenseerd door zichzelf onfeilbaar te verklaren.

Hij bukte om de honden achter hun oren te krauwen, legde zijn sleutels in de la en liep naar de voormalige ochtendkamer, die nu de woonkamer van zijn moeder was. Ze had altijd van de zon gehouden, en naarmate ze ouder werd en steeds slechter ging zien, was ze naar licht gaan hunkeren. Daniel, een verstokte vrijgezel, pietluttig en kieskeurig, was gewend het grootste deel van zijn tijd in de werkkamer door te brengen, maar de komst van zijn moeder had hem van zijn bureau weggelokt en haar woonkamer was ook de zijne geworden. Die was beter te verwarmen en gezelliger dan de salon, die nu alleen nog werd gebruikt voor parochiezaken en het sociale leven (dat niet bepaald bruisend was).

‘Dag schat,’ zei ze, en ze bood hem een wang aan voor een zoen. ‘Scargill. *Desert Island Discs*. Wordt nu uitgezonden.’

Het geluid van een koor dat ‘Oh Love That Will Not Let Me Go’ zong klonk uit de Roberts Radio die altijd was afgestemd op de Home Service, zoals Audrey Clement BBC4 nog steeds noemde.

‘Het klinkt niet naar Arthur Scargill,’ zei hij.

‘Nou, het is hem toch. Een muziekkorps. Het is maar één stap van “Oh Love That Will Not Let Me Go” naar “De Internationale”.’

‘Dat zal wel. Wat had hij nog meer?’

‘Piaf. “Je Ne Regrette Rien”.’

‘Hoe uitdagend. Heb je zin in koffie?’ vroeg hij, al op weg naar de keuken, want hij wist het antwoord voordat ze het gaf.

Zijn moeder had kortgeleden decafé ontdekt, besloten dat het de garantie bood van ongrijpbare, ononderbroken slaap, en stond erop dit te drinken, maar Daniel was niet bereid zijn ochtendkoff-

fie te laten beroven van het werkzame ingrediënt. Er stonden dus twee cafetières naast de waterkoker, en twee weckpotten, een met zijn koffie en een met de hare. Hij haalde ze soms door elkaar, maar ze merkten geen van beiden verschil, wat deed vermoeden dat het in beide gevallen meer een psychische dan een somatische kwestie was.

‘En een koekje!’ riep Audrey.

Terwijl de koffie trok, pakte Daniel de koektrommel van een plank. Het was een ronde, groene trommel, van metaal, zoals het hoort, met een deksel dat nog steeds paste, al was het zo gebutst als een ouwe brik, en gedecoreerd met een gele roos die na vijftig jaar nogal flets was geworden. Het thema werd op de trommel zelf voortgezet met gele roosjes tegen een achtergrond van groene bladeren. Heel toepasselijk, viel hem in, voor de zielzorger van de De Floures.

Het was maar een koektrommel, maar die was hem zo dierbaar als een reliquarium, ook al bevatte hij gewoon chocoladebiscuits en niet de verschroepelde vinger van een ongeschoeide karmeliet. Het was de koektrommel uit zijn jeugd, na de dood van zijn vader gered uit het ouderlijk huis en meegebracht naar de pastorie. Het was een huwelijkscadeau geweest, een vrij bescheiden cadeau, vond hij, maar de trommel deed al meer dan een halve eeuw dienst en behelsde daardoor niet alleen koekjes, maar ook belofte, beloning en voldoening, en hij was net zo’n betrouwbare sleutel om herinneringen te ontsluiten als Prousts madeleine.

De honden kwamen op het rammelen van de koekjes af en het cartooneske geluid van tikkende nagels op plavuizen, eerst nog ver weg, nam in volume toe tot ze de keuken in stormden en slippend tot stilstand kwamen aan zijn voeten, eerst Hilda, toen Cosmo, kwispelstaartend en met opengesperde neusvleugels.

De zondagse thee op Champton was een minder groots gebeuren dan Audrey Clement had gehoopt. De schaal met petitfours en de vruchtenstol, die smaakte als iets wat was gebakken voor British Rail, leken misplaatst in de bibliotheek van het imposante landhuis dat de De Floures al sinds lang voor de Slag bij Azincourt bewoonden. De bibliotheek was een van de toevoegingen uit de achttiende eeuw, onderdeel van een vleugel die was gebouwd door